

KOOPERATİFÇİLİK KAVRAMI VE İLKELERİNİN IŞIĞINDA, TÜRKİYE'DE KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ

Doç. Dr. Enis ÖKSÜZ

Birinci Bölüm

GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

A — Kooperatifçiliğin Tarihçesi

Kooperatifçiliğin tarihçesi söz konusu edildiği zaman iki önemli mesele karşındayız. Bunlardan birincisi, "İnsanlık tarihinde iktisadî faaliyetlerin ortaklık, beraberlik zihniyeti ile idare edilmesi şekillerinin tarihi, ikincisi 19. asırda liberalizm ve kollektivizm cereyanları karşısında bir sentez bulma ihtiyacından doğan, kooperatif ve emsali kelimelerin mefhumî muhtevasını teşkil eden iktisadî organizasyonların tarihi"¹.

Kooperatifçiliğin tarihçesi ile meşgul olanlar yukarıdaki iki noktadan hareket etmek suretiyle farklı anlayışların doğmasına ve konunun çok yönlü olarak ele alınmasına sebep olmuşlardır. Dolayısıyla kooperatifçilik alanında çalışmak isteyenler için geniş ve oldukça zengin kaynak sahalarna işaret etmişlerdir.

Bu konuda öncülük edenler çoğu zaman ilk kooperatist hareketlerin kendi cemiyetlerinde meydana gelmiş olduğunu isbata girişmişlerdir. Bununla ilgili olarak; Anadolu'da yaşayan imece hareketleri, İsviçre'deki mahalli devletlerin ülkelerini korumak ve gelişmesini sağlamak amacıyla —1 Ağustos 1291 tarihinde— herbirinin işbirliğine dayanan kutsal bir Bağ (Eidgenossenschaft) meydana ge-

1) Fındıkoğlu, Z.F., Kooperasyon Sosyolojisi, İstanbul 1969, s. 19.

tirmeleri ve karşılıklı yardımlaşma fikriyatının gelişmesi². Alman Giercke'nin belirttiği iptidaî topluluklardaki balıkçılık eski Yunan'daki gemicilik, orman muntıklarında yaşayan insanların birlikte tarla açmaları...³ örnek olaylar olarak gösterilebilir.

Ancak, hemen şunu ilâve edelim ki, yukarıdaki tip kooperasyon hareketleri gayri resmi kooperasyona dahil olmaktadır. Dolayısıyla temelde ferdi gücün yetmemesi ve biraraya gelme yanında, ayrıca kamu hizmeti ile olan ilgi yatmaktadır. Bu bakımdan burada olsa olsa, kooperatif hareketlerin geleneğe dayanan köklerinden ve kooperatif hareketlerin gelişmesinde bu geleneğe ait prensiplerin yeni şekillerde formüle edilerek modern tarzda kooperatiflerin doğmasındaki payımdan bahsedilebilir, halbuki modern anlamda kooperatifçiliğin gelişmesinde, mevcutların gelişmesi ve büyümesi tarzında değil, 19. asırdaki sanayi kapitalizminin yarattığı yeni hayat şartlarının zorladığı zaruretlerin neticesinde tamamen değişik tarzda cereyan eden yeni bir tip kooperasyon söz konusudur. Bu bakımdan "Kooperatifler zaruretlerin çocuğudur" denilmektedir. Kooperatifçiliğin ilk geliştiği ülkenin İngiltere olması ile sanayi kapitalizminin yine ilk defa İngiltere'de doğup gelişmesi ve bu iki hareketin aşağı yukarı aynı dönemlere rastlaması arasında yakın bir bağın bulunduğu dikkati çekmektedir.

19. asırda kapitalizmin meydana getirdiği sefalet ve buhranlara karşı, bilim adamları gibi, pekçok kimse çare aramak ve tedbirler ortaya koymak için gayret etmişlerdir. Bu gayretler manzumesinden olarak kendi kendine yardım, birlikte çalışma, kitle davranışları... gibi konular önem kazanmıştır. Sosyalizm ve komünizm meseleleri bu asrın şartları içerisinde doğduğu gibi, insanlara dayanışma ve ekonomik durumlarını düzeltme imkânı veren kooperatist hareketler de yine 19. asrın bir meyvesi olmuştur.

Böyle bir dönemde sanayileşmenin kurbanı olan işçi sınıfını sefaletten kurtarma çarelerini işçilerin ve fakirlerin kooperatifler etrafında toplanmasında bulan pekçok aydına rastlıyoruz. Liberal ekonomi sektörü karşısında üretim kooperatizmi (falanjlar) vasıtasıyla

2) Aktepe, E., Tarım Satış Kooperatiflerinin pazarlama fonksiyonları, Erzurum (Doktora Tezi), 1973, s. 5.

3) Fındıkoğlu, Z.F., a.g.e., s. 7.

durulabileceğini söyleyen C. Fourier'in; dini ve mistik çehresi bulunan kollektif üretim taraftarı Bucher'in bir çeşit Devlet Sosyalizmi de sayılan işçi üretim organizasyonu taraftarı L. Blanc'in; çalışan sınıfının çalıştıranların istismarından kurtulabilmek için sefalet sebeplerini iyi bilmediklerinden, dolayısıyla, bunların emek ve tasarruflarının kendilerine hizmet edecek şekilde birleştirilmesi gerektiği hususunda yaptığı çalışmalarla ün kazanan ve ilk defa cooperation kelimesini kullanan R. Owen'in; halk inanışlarına ve sosyal kurumlara daha liberal görüşle eğilen Dr. King'in nın fikir ve çalışmalarından sonra, bugünkü anlamda; kooperatifçiliğin öncüsü *Rochdale önderlerinden* ve şehir kredi ve köy kredi kooperatiflerinin gelişmelerinde büyük payı olan *Schulze-Delitsch* ve *W. Raiffeisen*'i zikretmeden geçmemek gerekiyor.

Özellikle, kendilerine Rochdale'in "Halksever öncüleri" adını veren Manchester'in 28 dokuma işçisinin 28 İngiliz sterlini sermaye ile biraraya gelerek 21.12.1844'te kurdukları tüketim kooperatifinin başarılı çalışmaları, kooperatifçiliğin hızlı bir şekilde gelişmesini temin etmiştir. 1934 yılına gelindiğinde bir yıllık kârın 40.000.000 sterlin olduğu gözükmemektedir. Yazar Kingsby, Vansistard ve Prof. Maurice'in hazırladıkları kooperatif kanunu da, bugünkü kooperatifler kanunlarının ilk örneği olmuştur⁴. Bu sebeple kooperatifçiliğin tarihçesini 1844 olarak başlatmanın daha doğru olacağını kabul etmekte bir hata görülmemektedir.

Türkiye'de kooperatifçiliğin başlangıç tarihi genellikle Mithat Faşa'nın Tuna vilayetinde memleket sandıklarını kurduğu 1861 yılı olarak kabul edilmektedir. Bugünkü anlama oldukça yakın olarak 1924 yılında kurulan ilk kooperatif "Aydın İncir Müstahsilleri Kredi ve Sâtiş Kooperatifi"dir. İlk kanun ise, 1924 yılında 498 sayılı "İtibari Ziraat Birlikleri Kanunu"dur. Daha sonraki yıllarda 1929 da 1470 sayılı "Ziraat Kredi Kooperatifleri" 1935'de 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ve son olarakta 24.4.1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler Özel Kanunu çıkarılmıştır. Kooperatifçiliğimizdeki hızlı gelişmelerin ancak, sözkonusu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra meydana geldiğini görmekteyiz.

4) Koraltan, T., Tezman, N., İspir, Y., Cebeci, N., Hastaoglu, S., Türk Hukukunda Kooperatifler, Ankara, 1971, s. 5.

B — Kooperatifçiliğin Anlamı ve Tarifi :

Kooperasyon Batı dillerinde Lâtince kökenli olup, "İşbirliği, bir işi beraberce yapma, birlikte iş görme..." anlamına gelmektedir. Türk dilinde teşkilâtsiz bir kooperasyonu ifade eden imece kelimesinden herhangi bir türetme yoluna gidilmemiş olması dolayısıyla, bilim ve idare çevrelerinde olduğu gibi, halk tarafından da kooperatif kelimesi uzun yıllar kullanıla gelmiş ve kelime telaffuz şekliyle kooperatif olarak yerleşmiş bulunmaktadır.

Kooperatifler eksik rekabetin olduğu yerde, korunma vasıtası olarak, yani bir sosyal siyaset vasıtası olarak, doğup gelişmişlerdir. Milletlerin sosyal bakımdan değişmesini ve buna bağlı olarak gelişmelerini sınıf ve grupların çıkar çatışmasına bağlayanlar olduğu gibi, sosyal değişmelerin itici gücünün mücadelede değil dayanışma ve işbirliği ruhunda olduğunu ve bu konuda tarihin şahitlik ettiğini söyleyenler de vardır⁵. "Nerede benzer menfaatler ahenksiz ise, orada mücadele vardır. En basit durum aynı, tek bir şeyi isteyen, iki veya daha fazla şahısların veya grupların bulunması halidir. (senin istediğin, benim istediğimdir) cümlesi menfaatin müşterek-benzer-veya umumi olduğu yerde kooperasyonu, fakat menfaatin ferdi ve ayrı olduğu zaman ise, ihtilafı ifade eder"⁶.

Asıl olan menfaatler ile kooperasyon arasındaki ilişki şeklindedir. Başlatıcı sebep ne olursa olsun, insanlar benzer ve genel anlamdaki menfaatlerini takip etmek üzere birleşemezlerse sosyal hayatın yaşanması tehlikeye girebilecektir. Yani bir cemiyette çatışmalar, kooperasyondan çok daha kuvvetli bir şekilde mevcut olursa, o cemiyetin atomize olma ihtimali daha çok kuvvet kazanacak ve düzenli bir sosyal hayattan ve kooperasyondan bahsetme imkânı olmayacaktır.

Eğer, fertler arası veya gruplar arası yalnız ekonomik anlamda bir işbirliği söz konusu ise, o zaman, dar anlamdaki kooperasyondan bahsediliyor demektir. İşte kooperatifçilik bu sebepten dolayı dar anlamdaki kooperasyon kavramını ifade etmektedir. Benzer fakat

5) Bogardus, E.S., The Development of Social Thought, New York 1964, s. 384.

6) Maclver, R.M., Page, C.H., Cemiyet (çeviren: A. Kurtkan), İstanbul, 1969, s. 110.

genel menfaatlerin takibi söz konusu ise, burada geniş anlamda bir kooperasyondan bahsedilebilir ki, bu sonuncu durumun kooperatifçilik olarak anlaşılması gerekir.

Kooperatifin herkesce benimsenmiş tek bir tarifine rastlamak mümkün değildir. Değişik özellikler dolayısıyla her ülkede hatta aynı ülkedeki konuyla ilgilenenlerce bile farklı tarifler yapıldığını görmekteyiz. Bunu normal karşılamak gerekir. Çünkü, ekonomik ve siyasi sistem anlayışlarının farklılığı yanında özellikle, ekonomik menfaat anlayışlarının farklılıklar göstermesi, ekonomik özelliklerin hayatın şu veya bu vechesi itibarıyla ilgisinin en azından derece farklılıkları göstermesi kooperatifin tarifinde değişik şekillerde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Halbuki "Kooperatifi hukuki yönden tarif etmek oldukça kolaydır; Çünkü kanun yapıcısı, kooperatifleri, devletçe önemi olan bazı özelliklerini belirterek tarif ettiği halde, ekonomik tariften kooperatifin bütün ekonomik özelliklerini içermesi beklenmektedir ki, bu da kolaylıkla yapılamamaktadır."⁷ Her ülkede hukuki tarif mer'i kanunlarda tek bir şekilde fakat ekonomik tarif çok şekilde yapılabilmektedir. Halihazır geçerliliğini muhafaza eden 1969 tarih ve 1163 sayılı kooperatifler kanunumuzda (Madde-1) Kooperatif "Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzelkişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir" şeklinde tarif edilmiştir.

Ekonomik anlamda ve en basit şekliyle, kooperatif bir menfaat birliğidir denilebilir. Menfaat birlikleri ise, cemaat hayatından ziyade "ben" duygusuna sahip, birlikte ve ahenk içinde yaşamak için teşkilâtlı ilişkilere imkân veren cemiyet hayatının kaarakteristik unsurlarıdır. İnsanlar menfaatlerini ferdin ve başkalarına ne zarar ne de fayda vererek arayabildikleri gibi, kendi menfaatleri için başkalarına zarar veya yazılı kanunlar çerçevesinde müesseselere dayanarak ve bir teşkilât kurarak arayabilirler. İşte bu sonuncu hal menfaat birli-

7) Mülâyim, Z.G., Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Ankara 1975, s. 51-52.

ğinin mevcudiyeti halidir. Öyleyse menfaat birliği bir teşkilattır ve cemaatten ayrı özellikleri vardır. Cemaat hayatında üyeler grubun müşterek hayatının bütün ana şartlarını paylaşacak şekilde bir arada yaşarlar. İradeleri vasıtasıyla bir araya gelmiş degillerdir. Yazılı olmayan hukukunda (örf ve âdetler) bağlayıcı kaidelerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Halbuki, bir menfaat birliği olan kooperatifçilik ferdi hayatın bütün vechesini kapsamı içine almaz. Yalnız ekonomik özellikte belli menfaatlerin takibi ile sınırlıdır. Herhangi bir kooperatife üye olan bir kimse, başka sahalarda veya aynı sahada farklı kimseler tarafından kurulmuş kooperatiflere, dernek, kulüp.. teşkilâtlara hayatın çok defa ancak bir vechesi ile mensup olmaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, kooperatif bir menfaat birliğidir cümlesi yeterli değildir.

Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının bu konuda bir kaç tarifi olmakla beraber, gayeyi ifadeye en yararlı bulduğumuz birisini zikretmekte fayda görmekteyiz. Buna göre "üyelerin, müşterek ekonomik menfaatlerini arttırmak üzere, gönüllü olarak emek ve sermayelerini birleştirerek kurdukları ve riske birlikte iştirak ettikleri demokratik kuruluşa kooperatif denir"⁸.

Bu tarif gayeyi ifadeye yeterli gibi görünüyorsa da Türk cemiyetinde kolay anlaşılabilir ve kooperatifle ilgili olan ekonomik menfaatlerin toplandığı konuları açıklıkla belirtir özelliklerden mahrum bulunmaktadır. Bu bakımdan uzun açıklamalara girmeden bir tarif vermek gerekirse, Türkiye'deki kooperatif tariflerine az çok rehberlik eden Prof. G. Kessler ve Prof. Z. F. Fındıkoğlunun tariflerinden de istifade ederek şu şekilde bir tarif denemesi yapabiliriz⁹.

"Üretim, tüketim, kredi, mesken ve hizmet temini gibi, başlıca benzer ve müşterek ekonomik ihtiyaçların karşılanabilmesi maksadıyla, hür iradeye ve arzuya bağlı olarak kendi ekonomik gayretleriyle, sermayesi önceden sınırlandırılmadan bir işyeri ve işletme meydana getiren değişik sayıdaki insanların teşebbüsüne kooperatif denir".

8) Co-operative Management and Administration, ILO (Geneva), 1971, s. 5.

9) Fındıkoğlu, Z.F., a.g.e., s. 19.

C — Kooperatif İlkeleri

Bugünkü kooperatiflerin karakterini belirleyici özelliklere temel teşkil ettiği kabul edilen Rochdale öncüleri, kurdukları tüketim kooperatifinin başarılı olabilmesi için bazı prensipler ortaya koymuşlardır. Aslında Rochdale'lilerin asıl düşünceleri ucuz ve daha kaliteli tüketim malı temin etmekten başka birşey değildi. Bu sebeple prensipler oldukça geniş kapsamlı düşünülmüştür.

Bu prensipler ana hatları ile şunlardır¹⁰.

- a) Piyasa fiyatı ile satış
- b) Peşin fiyatla satış
- c) Satın alma hacmine göre kâr dağıtımı
- d) Eşit oy hakkı
- e) Dini ve siyasi tarafsızlık
- f) Tasarrufların değerlendirilmesi ve ortaklara piyasa faiz hadinden daha fazla gelir dağıtımına çalışılması.

Yukarıdaki prensipler oldukça geniş muhtevalı ve zamanına göre isabetli de seçilmiş olduklarından yalnız tüketim kooperatiflerine ait prensipler olmayarak, zamanla bütün kooperatiflerin benimsedikleri prensipler olmuşlardır.

Bugünkü modern kooperatif ilkelerinin tesbiti ilk defa ilmi esaslar dahilinde ve 1930-1937 tarihleri arasında devam eden anket çalışmaları sonucu Milletlerarası Kooperatif Alyansı tarafından ortaya konulabilmektedir. Bu ilkelerin Rochdale'lilerin ortaya koyduğu ilkelerle oldukça benzerlik gösterdiğini, sadece kooperatif eğitimine önem verilmesi şeklinde yeni bir maddenin eklendiğini görmekteyiz.

Milletlerarası Kooperatifler Alyansı, çalışmalarına devam ederek 7 Eylül 1966 günü ilkeleri tekrar tesbit ve kabul etmiştir. Bu ilkeler şunlardır¹¹.

10) Fındıkoğlu, Z.F., a.g.e., s. 15.

11) Mülayim, Z.G., a.g.e., s. 59 (International Co-operative Alliance Report of the ICA Commission Co-operative Principles, London 1971).

- a — Serbest giriş
- b — Demokratik yönetim
- c — Sermayeye sınırlı faiz verilmesi
- d — Ristrun verilmesi
- e — Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi
- f — Kooperatiflerle işbirliği

Bu ilkelerin incelenmesi sonucu dikkatimizi çeken hususlar, peşin satış ilkesinin tamamen kaldırılması, kooperatiflerin mahalli, bölgelerarası ve milletlerarası işbirliği ve yardımlaşmaya girebilecekleri ilkesinin ilâve edilmiş olmasıdır.

Şu halde yukarıdaki altı ilkeyi bünyesinde bulundurmayan kuruluşlar demokratik anlamda gerçek kooperatif sayılmamak icap eder. Gelişen ülkelerde pek çok kooperatif halen demokratik anlamda bağımsız çalışan kooperatifler statüsüne kavuşmamışlardır. Devletin vesayeti altındadır. Ancak, zamanla bunların vesayetten çıkarılmaları kabul edilmektedir. Sosyalist sistemle idare edilen özellikle Doğu Bloku ülkeleri ile Çin'deki kooperatifler ise, devletin organları arasında yer aldıklarından gerçek anlamda kooperatif özelliklerinden mahrum bulunmaktadır.

D — Kooperatiflerin Sınıflandırılması

Kooperatifçiliğin tarifinde olduğu gibi, kooperatiflerin tasnifinde de görüş birliğine varılamamıştır. Bugüne kadar pek çok tasnif denemesi yapılmıştır. En çok benimsenenler mesleklere, yerleşim yerlerine, ekonomik faaliyetin klasikleşmiş düzenine (üretim, tüketim, kredi...), yaptıkları işin cinsine, tek veya çok amaçlı olup olmadıklarına... göre yapılan tasniflerdir.

Ülkemizde resmi kaynaklarda daha çok kuruluş sektörü teorisinden hareketle ikili tasnifin benimsenmiş olduğu dikkati çekmektedir. Buna göre, kooperatifler, Tarım Kooperatifleri ve Tarım Dışı Kooperatifler şeklinde isimlendirilmektedir.

Yukarıdaki tasnif şekillerinden en çok benimsenenleri, "Kooperatifçiliğin anlamı ve Tarifi" bahsinde, tarifimize esas teşkil eden ve ekonomik faaliyetin klasikleşmiş düzenine göre yapılan tasnif şekli ile sektör teorisinden hareket edilerek yapılan tasnif şekilleridir. Buna göre.

a — Ekonomik faaliyetin klasikleşmiş düzenine göre yapılan tasnifler.

1 — Üretim Kooperatifleri :

Bu tür kooperatifler, ortakları üretim işlemlerinde lüzumlu müşterek input (girdi) ları tedarik amacı ile bir araya toplayan kooperatiflerdir. Başlangıçta kapitalizme karşı korunma ve sosyalist bir cemiyete geçiş için kurulan bu tip kooperatifler, tarihi akış içerisinde sistem tartışmalarının üzerine çıkarak, bizzat ekonomik hayatın kanunlarına bağlı olarak müşterek dayanışmanın faziletlerine itibar etmektedirler. Bu cümleden olarak kooperatifler faaliyetlerini daha çok gelişen ekonomik hayat ve rekabetin şiddetli olduğu çağımızda müşterek ve benzer ekonomik menfaatlerin korunması için üretimin ilkel şekillerinden kurtarılması gerektiği hükmüne göre düzenlemektedirler. Başarılarının devam edebilmesi için ortaklarının ekonomik, ticari ve satış sanatı gibi, konularda bilgilerinin arttırılabilmesine gayret gösterirlerken, sosyal ve kültürel gelişmelerini de ihmal etmemeye çalışmaktadırlar. Bu tip kooperatifler özellikle şehir cemiyetlerinde ferdi menfaat ve patronluk hevesleri gibi sebeplerle fazla gelişme gösterememektedirler. Ancak, tarım sahasında gerçekten başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Şehir cemiyetlerinde başarılı olabilenlere satın alma tedarikleme kooperatifleri örnek olarak gösterilebilir. Ençok gelişme gösteren ülkeler Fransa, Danimarka, ve İsrail'dir. İsrailde "Tarım Üretim Kooperatifleri"nin tarım sahasında elde edilen ürünün Yüçde 80'inden fazlasına sahip olduklarını öğrenmiş bulunuyoruz¹².

2 — Tüketim Kooperatifleri

Bu tip kooperatifler, üretici ile tüketici grupları arasındaki aracıları kaldırmak ve kârın tüketicilere intikalini sağlamak amacı ile kurulmuşlardır. Asıl amaç kâr olmamakla beraber piyasa fiyatı ile satışlar dolayısıyla elde edilen kârın, yapılan alışveriş hacmine göre dağıtılarak, ortakların harcama gücüne net bir ilâvede bulunulmaktadır. İlk kurulan kooperatif tipi olup en çok gelişme gösteren ülkeler İngiltere, Federal Almanya, Japonya... gibi ekonomik bakımdan ileri sanayi ülkeleridir.

12) Levi, Y., The Afro-Asian Institute For Cooperative and Labour Studies Konferansları, Tel Aviv, Ekim 1971.

3 — *Kredi Kooperatifleri.*

Bu tip kooperatifler ortaklarına ihtiyaçları olan krediyi temin etmek maksadiyle kurulurlar. Ortaklar genellikle, küçük veya orta seviyede servet sahibi kimselerden teşekkül eder. Yani ortakların büyük çoğunluğu esnaf, küçük sanayici, küçük tüccar, küçük çiftçi, ücretliler ve benzeri bağımsız iş sahipleridir.

Bunların kredi talepleri kooperatife yatırdıkları mevcutların daima üzerinde olduğundan krediler, başka kredi kuruluşlarından kooperatif aracılığı ile alınmaktadır. Kredi kooperatiflerinin ortakları ekonomik iktidar bakımından kuvvetli olmadıkları için müteselsil sorumluluk altına girerek ve birbirlerine mal varlıkları ile kefil olarak iş hayatiyetlerini devam ettirebilmektedirler.

Bu tip kooperatiflerin en geliştiği ülke Almanya'dır. Almanya bu durumunu kredi kooperatiflerinin büyük isimleri ve kurucuları olan W. Raiffeisen ve Schulze Delitsch'e borçludurlar. Hatta Alman kredi kooperatifleri çalışma sahalarını genişleterek bankacılık işleri ile de meşul olabilmektedirler. Türkiye'de Devlet desteğinde veya vesayetindeki Halk Bankaları ve Ziraat Bankaları örnek olarak gösterilebilir.

4 — *Yapı Kooperatifleri.*

Bu tip kooperatiflerde hâkim olan zihniyet fertlerin mesken problemlerinin çözülmesi ile mülk edinme ve daha sonra kooperatiflerin tasfiyesidir. Yapı kooperatiflerine daha çok işçi sendikalarına, orta ve sabit gelir gurubuna dahil zümrelerce ilgi gösterilmektedir.

Krediler toplu mesken inşaatında kullanılabildiği gibi, serbestce de kullanılabilmektedir. Bir diğer usul ise, İngiltere'de yaygın olan mülkiyetin kooperatiflerde kaldığı ve ortakların kiracı olarak istifade ettiği kiracılık kooperatifleridir.

5 — *Hizmet Kooperatifleri*

Bu tip kooperatiflerin esas itibariyle amacı, üretici veya tüketicilerin hayat şartlarını dolaylı olarak iyileştirmeye yöneliktir. Genellikle tek amaçlı kooperatifler olup hizmet üretme fonksiyonları ağır basmaktadır. Sağlık, nakliye, rehberlik, sulama zirai mücadele, araştırma, dinlenme yerleri tesisleri... gibi sahalarda faaliyet gösterirler.

Hizmet kooperatiflerinin en çok geliştiği ülkeler arasında, A. B.D., Hollanda, İsviçre, Hindistan.. gibi ülkeler sayılabilir.

b — Sektör Teorisine Göre Yapılan Tasnifler:

Bu tip tasnife göre, kooperatifler Tarım dışı ve Tarım Kooperatifleri olarak ikili bir ayrıma tâbi tutulmaktadır¹³.

Tarım dışı kooperatifler hemen hemen tamamıyla tek amaçlı olmalarına rağmen, tarım kooperatifleri tek amaçlı ve çok amaçlı kuruluşlar olarak iki şekilde yaygın faaliyette bulunabilmektedirler.

Tek amaçlı kooperatifler, ortakların belli bir konudaki ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Bunlar kredi, temin ve pazarlama, yapı, tüketim, hizmet... gibi kooperatiflerdir. Çok amaçlı kooperatifler ise, genellikle toprak reformu yapılan veya toprak kiracılığının yaygın olduğu ülkelerde gelişme göstermektedirler. Bunlar, tarım üretiminin her safhasında yapılacak işlere, hizmetlerde bölünmenin mahzurlarına karşı çare bulmanın daha kolay ve yararlı olacağı görüşünden hareketle kurulan kooperatiflerdir¹⁴.

Ülkemizde çok amaçlı kooperatiflere tipik örnek olarak köy kalkınma kooperatifleri, İtalya'da Tarım ve Toprak reformu bölgesinde kurulan kooperatifler ve İsrail'deki Moshav Ovdim, Kibbutz ve Moshav Shitufi'ler örnek olarak gösterilebilir.

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ

A — Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Tarihçesi :

Önceki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, köy kalkınma kooperatifleri (çok amaçlı kooperatifler) üretim faaliyetlerinden, pazarlama faaliyetlerine kadar bütün işlevleri üstlenmiş bulunmaktadırlar. Bu fonksiyonları gereği kooperatifler çok yönlü köy kalkınmasının

13) Mülâyim, Z.G., a.g.e., s. 25, 153 (keza, Tan, A., Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Kooperatifler), Doç. Tezi, Ankara 1979, Hacettepe Üniversitesi, Teksir, s. 13.

14) Tan, A., a.g.e., s. 13-14.

başarılmasında önemli bir kuruluş olarak düşünülmüştür. Özellikle yurt dışına çalışmak için gidecek köy menşeli kimselere, gidişte öncelik verilmesi ve kooperatife otomatik üye kabul edilmesi köy kalkınma kooperatiflerinin kısa zamanda ve hızla büyümelerine sebep olmuştur.

Yurt dışına çalışmak üzere gidecek vatandaşların tasarruflarının bir bölümünü kooperatife, sermaye olarak göndermeleri finansal problemlerin çözümüne kolaylıklar sağlanması ve tasarrufların köy kalkınmasında değerlendirilmesi suretiyle devletin mali yükünü hafifletmek¹⁵ köylünün kendi eserine daha büyük bir hassasiyetle sahip çıkmasını sağlamak müteşebbislik ruhunu canlandırmak... gibi ekonomik ve sosyal düzenlemelere yön vermede uygun ortamın oluşmasının temin edilmesi de dolaylı yollardan beklenilmiş olmalıdır veya böyle bir değişme beklenmelidir.

Türkiye'de kooperatifçiliğin tarihçesini 1863 yılına kadar götürmek mümkün olmakla beraber, köy kalkınma kooperatifleri Türk Ticaret Kanununun kooperatif şirketlere ilişkin hükümlerine göre 1965 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Daha sonra bu kooperatifler 1969 tarih ve 1163 sayılı kooperatifler Kanunu'na intibak ettirmeye çalışılmıştır. Hatta köy, Kalkınma Kooperatiflerinden beklenenin elde edilebilmesi için, Köy İşleri Bakanlığında 1966 yılında bir de kooperatifler dairesi kurulmuştur¹⁶.

Başlangıçta köylerde kooperatif kurma ortamının yaratılması, kooperatifçiliğin gelişmesini ve yayılmasını engelleyen faktörlere karşı çareler aranması, mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ihmal edilmiştir. Hazırlıklar eksik olmasına rağmen Başbakanlığın 24.7.1966 tarih ve 3321-44 sayılı emriyle kurulan "Bakanlıklar ve İlgili Kuruluşlararası Koordinasyon Komitesi", "Yurt Dışına İşgücü Göndermelerinde Kooperatif Kuran Köylülere Öncelik Tanınması Projesi"ni hazırlamıştır. Projenin yürütülmesi sorumluluğu Köy İşleri Bakanlığına verilmiştir¹⁷.

15) DPT; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kooperatifçilik Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu, Ankara 1977, s. 22.

16) Mülâyim, Z.G., a.g.e., s. 369.

17) Dinçer, M. - Mutlu, N. - Göney, B. - Oskay, K., Kooperatifçilik Sorunları Araştırması (DPT). Ankara 1972, s. 510.

Kuruluş için gerekli hazırlıkların yeterli ölçüde olmaması yanında, iş bulma ümidi ile yurt dışına gitmek isteyenlerin kısa zamanda yüzlerce kooperatif kurmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Halk arasında Köy kalkınma Kooperatiflerine, "Almanya'ya işçi gönderme kooperatifi" adı verilmiştir.

Nitekim, 1966 yılında DPT'ce Ege, Güney Marmara ve İç Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yapılan incelemelerde, yukarıdaki durum belgelenmiş, ayrıca, kooperatiflerin çalışma alanlarının genişliği dolayısıyla projelendirme ve yatırıma geçme konularında yeterli dökümanlara sahip olunmadığı, sermayelerin beklenen ölçüde biriktirilemediği ve beklenen ölçüde işçi göndermelerinin sağlanamadığı da tesbit edilmiştir. Aynı zamanda mevcut inceleme, Köy İşleri Bakanlığı ilgililerine kooperatiflerden beklenen faydaların nasıl sağlanabileceği konusunda faydalı bilgilerin çıkarılmasında yararlı olmuştur¹⁸.

B — Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Amaçları :

Köy Kalkınma Kooperatifleri birim kooperatiflerin tek tek gerçekleştirmeye çalıştıkları hizmetlerin tamamını birarada gerçekleştirmeye çalışan kooperatifler olarak kuruldukları için, amaçları 1163 sayılı Kanun çerçevesinde hazırlanan örnek ana sözleşmenin 6. maddesinde genel ifadelerle şu şekilde düzenlenmiştir¹⁹.

a) Yerleşim sahasını düzenlemek, çiftçi işletmelerini verimli hale getirmek ve her türlü ürünlerin ve mamüllerin pazarlanmasını düzenleyerek kazançlı yola koymak;

b) Ortakların mesleki ve gerektiğinde zâti tüketim ihtiyaçlarını karşılamak;

c) Tabii kaynaklardan faydalanılması, köy sanayiinin kurulmasını sağlayan çalışmalara katılmak.

Yukarıdaki sıralanan maddelerden de anlaşılacağı üzere tesbit edilen amaçlar, köyün ekonomik ve sosyal meselelerinin hemen hemen tamamını kapsamaktadır. Bu haliyle köy kalkınma kooperatifleri kooperatifçiliğin genel amaçlarının bir dökümünden ibaret

18) Aynı Eser, s. 510, 511.

19) Kalkınma Kooperatifi Ana Sözleşmesi (Köy - Koop. Yayını), Ankara 1978, s. 1.

fonksiyonları üstlenmiş görünmektedir. Amaçların bu kadar geniş tutulmasının pratikte nasıl çözümleneceği tereddütlere yol açmış olmalı ki, hazırlanan örnek ana sözleşmenin 7. maddesinde 25 çeşit konu sıralanmış bulunmaktadır. Her köy kalkınma kooperatifinin bunları gerçekleştirmesi mümkün olamayacağı gibi, ihtiyaç ta duyulmayabilir. O halde 7. madde ortakların sıralanan işlerin içinden durumuna göre bazı seçimler yapmasını kolaylaştırmaya rehberlik eder nitelikte değerlendirilebilir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin yapacağı işler Ana sözleşmenin 7. maddesinin ışığı altında şu şekilde özetlenebilir.

Üyelere ait birim işletmelerin verimlilik ve kâr amacına göre plânlanması; ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili işlerin belirlenmesi; ihtiyaç duyulan input (girdi) ların taşınır ve taşınmaz mallarla şahsi veya toplu olarak yararlanılabilecek makine alet ve tehzizatın karşılanması; malların depolanması, muhafazası; her türlü kredi, sigorta ve benzeri hizmetlerde aracılık yapılması, eğitim ve kültürel ihtiyaçların geliştirilmesi; Doğal kaynakların ıslahı maden ve enerji kaynaklarının işlenmesi, tüketim ihtiyaçlarının ucuz temini, konut ve işletme yapılarının standardizasyonu; köy sanatları ile ilgili birim işletmelere rehberlik edilmesi ve köyde endüstri işletmelerinin kurulması... gibi işlerin ilgili Bakanlıkların, uzmanların görüşleri ve yardımları da dikkate alınarak kooperatif kanalı ile çözümlenmesi.

Köy Kalkınma Kooperatifleri, birim kooperatifler olarak kendi problemlerini çözmek konusunda çalışmalar yaparken, aynı mahiyetteki diğer kooperatiflerle bir koordinasyon ve haberleşme ihtiyacı içerisine girmişlerdir. Müşterek problemlere birlikte yaklaşmak ve kendi güç ve kapasitelerini aşan işlerde üst kuruluşlara sahip olmak istemişlerdir. Söz konusu kuruluşlara, ancak, 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun girme imkânını getirmesi sonucu kavuşabilmişlerdir. Bölge birliklerine Toprak-Su, orman ve diğer tarım amaçlı kooperatiflerle birlikte girmişlerdir. Böylece 1971 yılında merkezi Ankara'da bulunan "Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı kooperatifler Merkez Birliği" (KÖY-KOOP) kurulmuştur.

Köy-Koop'un amaçları Ana sözleşmede şu şekilde özetlenmiştir²⁰.

20) Mülayim, Z.G., a.g.e., s. 375.

a) Ortak köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler birlikleri ile birlik ortağı birim kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak,

b) Kooperatiflerin dış ülkelerle olan ilişkilerini düzenlemek,

c) Kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitim yapmak,

d) Ortak birliklerin ve birlik ortağı birim kooperatiflerin yararına olan kuruluşlara katılmak,

e) Bankalar, resmi ve özel kuruluşlarla temasa geçerek ortak birliklerin ve birlik ortağı birim kooperatiflerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak, vs. dir.

Bugün KÖY-KOOP, üye birliklere ve birim kooperatiflere amaçları doğrultusunda tam olarak hizmet götürememiştir. Bunun en önemli sebepleri arasında da finansman yetersizliği özellikle proje yapma, eğitim ve kontrol elemanları temin ve yetiştirilmesinde gerektiği şekilde gayret gösterilememesi, politize olmuş bazı yöneticilere karşı tabanda duyulan güvensizlik dolayısıyla işbirliği heyecan ve isteklerinin zayıflamış olması gibi sebepleri sıralayabiliriz. Başarılı olduğu konuların başında ise, ihtiyaç duyulan bazı tarım araçlarının ithalatı ve bazı üye birliklerle birim kooperatiflerin karşılaştıkları hukuki ve siyasal problemlerden doğan güçlükler karşısında onların haklarının savunulmasında yardımcı olmak gibi hususlar söylenebilir.

Köy Kalkınma Kooperatifleri gibi, çok amaçlı olan Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri, sosyalist ülkelerdeki ziraî Amaçlı Kooperatifler ve İsrail'deki Köy Kooperatifleri arasında ilgi kurulduğundan bunların aynı mahiyette olduklarına dair değişik zamanlarda yazılı veya sözlü ifadelere rastlayabilmekteyiz. Özellikle KÖY-KOOP tarafından yayımlanan kitap ve dergilerin bazılarında Doğu Bloku ülkelerindeki kooperatiflerin örnek olarak benimsendiği izlenimini verecek ifadeler dikkat çekicidir²¹.

Batı ülkelerinde kurulan Toprak Reformu Kooperatifleri küçük köylü mülk işletmelerini güçlendirmek, verimli ölçeklerde tarım

21) Köy Koop. (Demokratik Halk Kooperatifçiliği için ileri) dergileri; Genel Kurul Raporları; Sovyetler Birliği - Bulgaristan - Danimarka - Polonya, Tarım ve Kooperatifçilik, Ankara 1979, gibi yayımlar örnekler arasında gösterilebilir.

işletmeleri meydana getirmek, ortakların ihtiyaç duyduğu tarıma ait girdileri (gübre, tohum, ilâç, makine ve teçhizat) ucuz fiyatla temin etmek, elde edilen ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasını daha geniş bir perspektif içerisinde ele alarak yardımcı olmak maksadiyle kurulmaktadır. Özellikle İtalya'da toprak sahibi edilen çiftçilerin genellikle 20 yıl süre ile kooperatif üyesi olmaları mecburiyeti bulunmaktadır. Her kooperatifin mutlaka çok amaçlı olması da gerekmektedir. Şu halde —bazı amaçlarda, bizdeki Köy Kalkınma Kooperatifleri ile benzerlik olsa da— İtalya'da asıl amaç çiftiği topraklandırma, toprak dağılımındaki dengesizliklere adil bir görünüm kazandırma ve köyün kalkındırılmasındaki başarı için kooperatife girişin mecburi olması gibi ayrılıkların bulunması, Türkiye'deki Köy Kalkındırma Kooperatifleri ile İtalyan örneğini ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Kaldı ki, Türkiye'de de 1973 yılında çıkarılan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununda da çok amaçlı olmakla beraber İtalyan örneğine benzer Kooperatifler kurulması hükme bağlanmış ve bunlar köy kalkınma kooperatifleri olarak değerlendirilmemiştir.

Doğu Bloku ülkelerinde çok amaçlı tarım kooperatifleri ise, özel mülkiyeti ortadan kaldırma aracı olarak kurulmuşlar, ücretli devlet çiftlikleri (solhoz) gibi, Kohloz'larda tarımda kollektifleşmeye yönelik ve yalnız ekonomik değil aynı zamanda siyasi örgüt niteliği taşımaktadırlar. Devlete karşı bağımsız değillerdir. Üyelerin kooperatife giriş ve çıkışları serbest iradeye bağlı olmadığı gibi çıkış gerektiren hallerde de elde edilen haklar üzerinde oldukça ağır kayıplar söz konusudur.

İsrail'deki köy kooperatifleri esas itibariyle dört şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kooperatif özellik taşımayan eski köylerde, Türkiye'deki Köy Kalkınma kooperatiflerine benzer örneklere rastlamak mümkün olmakla beraber genellikle bu köylerde tek amaçlı kooperatifler yaygın bulunmaktadır. 1948 den sonra ve halen kurulmakta olan köylerde ise, üç tip model kooperatiften bahsetmek mümkündür. Bunlar; Kibbutz, Moshav Ovdim ve Moshav Shitufi olarak isimlendirilmektedir²².

22) Bkz. Öksüz, E., İsrail'de Kooperatif Köyler ve özellikleri (İ.F. Sosyoloji Konferansları, 15. Kitap), İstanbul 1977, s. 79-96.

Kibbutzlarda şahsi eşyalar, cemiyetçe kabul edilen hediyelik eşyalar, yıl sonu verilen harçlıklar vb. gibi şeyler hariç özel mülkiyet prensibi kabul edilmemiştir. Toprak tamamıyla ya devletin ya da Yahudi milli fonunun mülkiyetindedir. Diğer bütün taşınmaz ve taşınmaz mallar köyün ortak malıdır.

Kibbutzlardaki kooperatifler çok amaçlı kalkınma kooperatifleri olmakla beraber, kolektif çalışma esasları kabul edilmiş giriş ve çıkışlarda geniş serbestiyet yanında, üyelerin ayrılmaları halinde doğan haklar üzerinde de her kibbutza göre değişen nisbetlerde tasarrufları garanti edilmiştir. Şu halde mülkiyet, çalışma düzeni gelirin paylaşılması, yanında çocukların eğitiminin sağlık hizmetlerinin eğitim ve kültürel faaliyetlerin cemiyetçe karşılanması gibi birçok konuda bizdeki Köy Kalkınma Kooperatifleri ile hiçbir ilginin kurulamaya-cağı açıktır.

Moshav Ovdimlerde de çok amaçlı kooperatifler bulunmaktadır. İşletmeler aile esas alınmak suretiyle organize edilmiştir. Burada da toprak mülkiyeti Devlete veya Yahudi Millî Fonuna aittir. Ancak nadir örnekler olarak, toprak sahibi bazı köylülerin de Moshav Ovdimlere, şartlar aynen kabul edilmek suretiyle üye olduklarına rastlayabilmekteyiz. Aileye bırakılan küçük ölçekteki toprak ve mahsul-leri hariç, kullanılacak her türlü ihtiyaç maddelerinin temini gibi, satışlarda kooperatifçe yapılmaktadır. Elde edilen haklar üzerinde üyelerin tam bir tasarruf yetkisi vardır.

Kooperatife giriş ve çıkış serbest olmakla beraber üyelik için siyonist teşkilâtlara ve Histadruta (Genel İşçi Federasyonu) üye olmak mecburiyeti vardır. Bu şartlar Kibbutzlar içinde aynıdır.

Şu halde, Moshav Ovdimlere "Toprak Kiralama Kooperatifleri" olarak bakılması daha doğru bir yaklaşım olmaktadır.

Moshav Shitufilerde, üretim araçları kolektif, tüketim ise ferdi esaslara bağlanmıştır. Ücret gelirleri dışındaki mülkiyet devlete ait bulunmaktadır.

Çocukların eğitim masraflarını esas itibariyle, Kibbutzlarda olduğu gibi cemiyet karşılamakla beraber, isteyen aileler Moshav Ovdimlerde olduğu gibi kendileri de karşılayabilirler.

Sadece ele alınan temel esaslar bile, İsrail'de bulunan köy kooperatiflerinin, Türkiye'deki Köy Kalkınma Kooperatiflerinden ne kadar farklı olduğunu ortaya koymaya yeterli bulunmaktadır.

C — Köy Kalkınma Kooperatifleri ile ilgili Gelişmeler ve Problemleri Çözüm Yolları Hakkında Bazı Teklifler :

1965 yılında kurulmaya başlanan Köy Kalkınma Kooperatifleri oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Bu sebepten uygulama ve neticeleri hakkındaki bilgiler de sınırlı olmaktadır. Hemen her konuda olduğu gibi, bu kooperatiflerle ilgili iyi bir arşivleme ve düzenli tanzim edilen bilgi kaynaklarına da rastlamak oldukça güçtür. Ancak genel anlamda, bazı istatistiki (özellikle sayı, ortak ve proje tutarları vb.) gibi bilgiler ve bilançolar gibi, genel kurula sunulan ve çeşitli yayın organlarında yer alan kısmen düzenli ve kullanılabilir özellikler taşıyan dokümanlar mevcuttur. Bu çalışmamız mevcut imkânların bir konferans hacmi çerçevesinde ele alınması şeklinde değerlendirilmelidir.

a) Köy Kalkınma Kooperatifleri ile ilgili gelişmeler.

TABLO 1. K.K.K. ve Ortak Sayıları

Yıllar	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
1965	296	13.053
1966	382	12.000
1967	824	20.000
1968	968	22.000
1969	1.227	53.000
1970	1.657	143.000
1975	5.507	755.000
1976	6.247	967.000
1980 (Eylül)	7.481	1.500.000

Kaynak : IV. Beş Yıllık Plân; Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Kooperatifler Dairesi; Ticaret Bakanlığı Teşkilâtlandırma Gn. Md.; Karınca, sayı 480, Aralık 1976; Köy - Koop. Dosyalarından alınan bilgilerden hazırlanmıştır.

Tablodan da görüleceği üzere Köy Kalkınma Kooperatifleri özellikle 1967'den itibaren hızla artmaya başlamıştır. Özellikle 1969-1976

yılları arasında en büyük oranda artışlar olmuştur. Bu artışların asıl tahrik edici unsuru şüphesiz kooperatif kuran köylülerin yurt dışına öncelikle gitmeleriyle ilgili proje olmuştur. Diğer bir unsur ise, köylülerin devletçe yapılan hibeler ve proje yatırımları dolayısıyla devletten alacaklarını ümit ettikleri yardımlardır.

Dolayısıyla çok sayıda kurulan ve bağımsız karar alabilme yetkisine sahip olan Köy Kalkınma Kooperatiflerinin hepsinin de faal olarak çalıştığı söylenemez. Meselâ, "1976 yılında sayıları 6247 olan Köy Kalkınma kooperatiflerinin 402 sinin faal olduğu 103'ünün sabit yatırımlarını tamamladıkları halde, işletme sermayesi bulamadığı için üretime geçemediği, 548 inin yatırımlarının devam ettiği, 33'ünün feshedildiği anlaşılmaktadır."²³

1968 Mayıs ayı sonu itibariyle taahhüt edilen sermayenin ancak yüzde 20'sinin ödenmiş olduğu dikkati çekmektedir. Bunun da yüzde 50'si yurt dışındaki ortaklar tarafından ödenen miktarlardır. 686 kooperatiften sadece 244 ü yurt dışına işçi gönderme imkânı bulmuştur. Ortalama 4 ortak yurt dışına gönderilebilmiştir²⁴.

Halen faal ve yarı faal olarak çalışan 2485 kooperatif olup, bunların da taahhüt edilen sermayelerinin aynı şekilde ödenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. İlgililerin ifadesine göre ödenen sermaye oranları % 20-30 arasında değişmektedir. Nitekim, 1976 yılı bilançosunun pasif hesapları Toplamı (257.170.938.— TL.) içinde öz kaynaklar ve kaybedilen değerler toplamı (40.690.531.— TL) ile 1979 yılı bilançosunun pasif hesaplar toplamı (741.570.755,83 TL) içinde öz kaynaklar toplamı (205.838.118,97 TL.)²⁵, Ortak sayıları dikkate alınacak olursa, yukarıda verilen rakamların doğruluğu oldukça kuvvet kazanmaktadır.

b) Finansman ve Yatırım

Köy Kalkınma Kooperatifleri diğer tarım kooperatifleri gibi, büyük bir finansman sıkıntısı içindedirler. Yatırımlarla ilgili projeleri

- 23) Kıvanç, C., Türkiye Ekonomisinde Tarım Amaçlı Kooperatif İşletmeleri (Doç. Tezi), Bursa Üniversitesi, (Teksir), 1979, s. 163.
 24) Dinçer, N. - Mutlu, N. - Belgin, G. - Oksay, K., a.g.e., s. 513-514.
 25) Köy - Koop. 1976 yılı Çalışma Raporu (s. 47) ve 1979 yılı bilançosu.

bulunan kooperatifler imkânlar ölçüsünde projelerini gerçekleştirme-ye çalışmaktadırlar. Öz sermaye yetersizliği ve taahhüt edilen sermayelerin toplanabilmesini mümkün kılacak idari veya hukuki tedbirlerin alınmaması yüzünden uzun vadeli ve düşük faizli krediler yeterli ölçüde temin edilememektedir. Pekçok kooperatifin bilançolarını zararlar kapatmış olmaları ise, yeniden hamle yapılmasını önlemektedir. Bu sebeplerle kooperatiflere Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığına hibe ve kredi olarak yardım yapılmaktadır.

Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığının hibe ve yardım şeklindeki katkısı, proje yatırım tutarlarının yüzde 70'ine kadar varabilmektedir. Bunun için yatırım tutarının yüzde 15-20'si kadarı öz kaynaklardan karşılanmış olmalıdır. Durum böyle olmakla beraber hibe miktarları, bütçede konulan ödeneklerin düşüklüğü dolayısıyla yeterli desteği sağlayamamaktadır. 1974 yılına kadar verilen hibe miktarı toplamı 57.000.000.— TL.²⁶ iken 1975 yılında toplam 263 proje için hibe miktarı 115.167.882.— TL. Bakanlıkça verilen kredi miktarı ise, 37.511.814.— TL. dir²⁷. 1975 yılında 218 kooperatife 131.334.000 TL. hibe, 25.000.000.— TL. kredi 1976 yılında ise 285.267.000.— TL. hibe, 170.828.000.— TL. kredi verilebilmiştir. Kredilerin 140.000.000 TL'si faiz fonu karşılığı Ziraat Bankasından temin edilmiş ve peyderpey kullanılmaktadır²⁸.

TABLO 2. Köy Kalkınma Kooperatifleri Yatırım Harcamaları Programı ve Uygulaması

Hizmetin cinsi	Programlanan proje adı	Yat. Tu.	Gerçekleşen proje adı	Yat. Tu.
1. Destekleme yatırımları	167	336.096.000	84	191.232.000
2. Etüd ve Proje giderleri	4	13.244.000	—	5.447.000
3. Taşıt Alımı	2	8.000.000	—	5.425.000
4. Projeler için faiz yardım fonu.	2	14.000.000	—	—
Toplam	175	421.340.000	84	202.104.000

Kaynak : Kıvanç, C., a.g.e., s. 167 (Tablo 33).

26) Mülayim, Z.G., a.g.e., s. 374.

27) Kıvanç, C., a.g.e., s. 165.

28) Tan, A., a.g.e., s. 99.

Görüldüğü gibi, gerçekleşme oranı yüzde 50 civarındadır. Devletçe yapıla yardımların yüzde 70'inin hibe olduğu hatırlanacak olursa, söz konusu kopoeratiflerin gerçekten büyük güçlüklerle karşı karşıya olduğu açık bir şekilde anlaşılır.

Verilen krediler, uygulamadaki gelişmeler dikkate alınarak ve kontrollü bir biçimde kullanılmaktadır. Ortaklar yöneticiler ve kredi kuruluşları arasında iyi bir ilişki kurulabildiği zaman projelerin süratle tamamlanması daha kolay olabilmektedir. Bunlar arasında Urla-Bademler Sera tesisleri, Kayseri Ambalaj Tesisleri, Fatsa-Yalıköy Soğuk Hava Tesisleri, Boğazhyan Yem Sanayi Tesisleri... örnek olarak gösterilebilir.

Uygulamada Devlet, birim kooperatifleri direkt olarak muhatap almaktadır. Yeterli bilgi ve tecrübeye sahip birim kooperatiflerin az sayıda oluşları başarıyı engelleyen önemli bir faktör olmaktadır. Kanaatimizce bölge birlikleri veya Merkez Birlikleri ile muhatap olmak suretiyle ve onların yardımları alınarak uygulama yapılmış olsa, daha iyi neticeler çıkabilecektir. Böylece kooperatiflerin dikey bütünleşmesi ve merkezde toplanan bilgilerden ve tecrübelerden de istifade sağlanabilecektir.

Ülke düzeyinde kooperatiflerin en önemli problemi finansman yetersizliğidir. İkinci sırada konu ve yer seçimindeki hata, üçüncü sırada yönetim yetersizliği, dördüncü sırada aramalı bulma güçlükleri, beşinci sırada projelendirme ve kuruluş hataları.. gelmektedir. Bu durum bölgeler itibariyle de önemli bir farklılık göstermemektedir. Nitekim, kâr ve zarar tabloları incelenip kovaryans analizleri yapıldığında kooperatiflerin başarıları arasında bölgeler itibarile farklılıklar olmadığı gibi, ödenmiş sermaye değişikliklerinde başarıyı genel düzeyde arttırdığı söylenemez²⁹.

Şu halde Bölge Birlikleri ve merkez Birliğinin faydayı arttıracak şekilde ihtisaslaşmaya yönelik yol gösterici ve yardım edici kuruluşlar haline getirilmesi gerektiği hususundaki hipotezimiz desteklenmiş olmaktadır.

c) Organizasyon, yönetim ve pazarlama.

Kooperatifler iki önemli yapıya dayanmaktadır. Bunlardan birincisi şahıslar topluluğu, ikincisi de bunlarla fonksiyonel bağlantı için-

29) Aynı Eser, s. 102, 105.

de olan işletmeler topluluğudur. Bundan dolayı sosyal, kültürel ve psikolojik şartlar kadar, işletmelerin kâr eden ve kâr dağıtan kuruluşlar olması, tâbir caiz ise, özel sektör anlayışı içinde çalıştırılması ve neticede bir sosyal siyaset vasıtası olabilmeleri önemli olmaktadır. Şu halde, üyelerin meydana getirdikleri müşterek organizasyonlarda işletmelerin fonksiyonel bütünleşmelerinin bir arada ele alınması gerekmektedir. Çünkü kooperatifler ortaklarının aktif olarak organlara katılmalarıyla varlıklarını devam ettiren kuruluşlardır. Ortaklar ile yöneticiler arasındaki ahenk başarıyı arttıran önemli bir faktördür.

Ortak işletmelerle, kooperatif işletmeler ne kadar bütünleşebilirlerse piyasa mekanizması içinde o kadar başarılı olabileceklerdir. Türkiye’de Köy Kalkınma Kooperatifleri tabandan gelen bir hareketle doğmadığı gibi, üst organların meydana getirilmesi de 1163 sayılı kanun hükümleri muvacehesinde teşekkül ettirilmişlerdir. Bu sebeple başarıları da sınırlı kalmaktadır. Ortakların nitelikleri (eğitim düzeyleri, bilgi ve kararlara iştirakteki hakimiyetleri, alış verişlerinin büyük bir bölümünü kooperatif kanalı ile yapmaları, birbirlerine olan güven ve saygı...) organize olma ve birlikte iş görmeye tam olarak yatkın gözükmemektedir. En basiti genel kurul toplantılarına bile katılmalarındaki nisbetin düşük olmasıdır. Toplantılarla ilgili gazete ilânları (ertelemeler) dikkat çekicidir.

Kooperatifler az sayıda ortaktan teşekkül ediyorlarsa, kararlara katılma daha kolay olmaktadır. Fakat, kooperatif büyüdükçe yüzlerce hatta, binlerce ortağın kararlara katılması güçleşmektedir. Bu sebeple, ağırlık yönetim kurulu veya üst kuruluşlara kaymaktadır. Öyleyse, ortaklar ve yönetim ile üst kuruluşlar arası dinamik fakat ahenkli bir tarzda işleyen mekanizmaya olan ihtiyaç kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

1975 yılında 755.000 ortaklı 5507 köy kalkınma kooperatifi 32 bölge birliği ile merkez birliğine (KÖY-KOOP) ortak iken, 1980 Eylülünde 1.500.000 ortaklı 7481 kooperatifin (2485 faal), 60 birlik ile KÖY-KOOP’a ortak olduğunu görmekteyiz³⁰.

Bazı gelişmelere rağmen Birlik ve Merkez Birliğinin hem maddi hem de yetişmiş personel ve organlara yeterli miktarda sahip olma-

30) Köy - Koop., Mülâyim, Z.G., a.g.e., s. 375, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı (Kooperatifler Dairesi).

malari arzu edilen hedeflere gitmeye engel olmaktadır. Tabanda ise, menfi yönde yerleşmiş olan düşünce "önce kooperatifin başarısını beklemek, sonra gereken ilgiyi göstermek" şeklindedir³¹. Üst organların bu kısır döngüyü kırma konusunda gerekli çalışmayı gösterdikleri de iddia edilemez.

Yatırım hevesi olan kooperatifler, proje ve fizibilite safhasında bile Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığının yardımına muhtaçtır. Bu sebeple ilgili bakanlıkça yardım yapılmaktadır. Henüz proje safhasında bile, yardıma muhtaç olan kooperatifler hibe ve yardımları verimli bir şekilde nasıl kullanabilirler? Bu sorunun cevabı yönetim, yönetici ve denetim problemlerinin çözümü ile ancak müsbet cevabını bulabilir. Aksi halde de demokratik kooperatifçilik konusu daima tartışılır olacaktır. Çünkü devletin müdahalesi bağımsız olarak kurulmuş bulunan köy kalkınma kooperatiflerini de ya bağımlı veya vesayet altına sokabilir. Halbuki gaye bunun tam tersi olmalıdır. Yönetici ve yönetim problemlerinin çözümü çalışmaları sadece Birlikler veya Merkez Birliği seviyesinde kalmamalıdır. Birim kooperatiflerde de aynı konuya gereken önem verilmelidir.

Birim kooperatiflerde uzman nitelikte yöneticilerin bulunmaması veya istihdam edilememesi, işletmelerin ekonomik kurallar çerçevesinde çalıştırılmasına engel teşkil etmekte, başarısızlık yönetime yüklenmekte, ortaklararası uyum bozulmaktadır. 7481 kooperatiften sadece 2485'inin faal olabilmesi, yönetim kademesindeki işbilir yöneticilerden mahrum bulunmalarından soyutlanamaz.

Kooperatiflerin bir yönü ile insan toplulukları olduğundan hareketle, resmi kuruluşlar yanında bizzat kooperatiflerin üst örgütlerine gayret düşmektedir. Devlet memurları kanununda yer alan kısıtlamalardan köydeki memurların ilgili olmadıkları kooperatiflerde görev alamayacakları maddeleri kaldırılırsa, kanaatimizce, köy kooperatiflerinin gelişmelerine yardımcı olunabilecektir.

Üretimin arttırılabilmesi şüphesiz, üretimde karşılaşılan girdilerin düzenli ve ucuza mal edilmesi yanında, bunların piyasa mekanizması içerisinde yine piyasa fiyatları ve kalite ile olan yakın ilgisi gözden uzak tutulamaz. Bu sebeplerle, kooperatif üyeleri her türlü alım

31) Kıvanç, C., a.g.e., s. 182.

ve satımlarını kopoeratif kanalı ile yapabildikleri ölçüde kooperatiflerinin gelişmesine yardımcı olabileceklerdir.

Ancak, gerek alımlar gerek satımlar sırasında depolar, bankalar, labaratuvarlar, ambalaj tesisleri vs. büyük önem taşımaktadır. Birim koperatiflerin güçleri çok sınırlı olduğu için, maliyeti yüksek tesislere sahip olmaları istisna teşkil etmektedir. Buna üretim ve ticari mahiyetteki işlemler yanında yönetimden doğan problemlerde eklenince, rekabetin olduğu açık ekonomilerde netice genellikle başarısız olmaktadır. Ortakların dar glirli ve çoğu zaman borçlu durumundan kendilerini kurtaramayışları da, satılabilir mallarını ya mecburen veya daha yüksek fiyatlarla koopertif dışında müşteri bulmaları dolayısıyla satmaları, kooperatifin pazarlama fonksiyonlarını yerine getirmesine engel olan diğer bir sebep olmaktadır.

Halbuki gerekli (veya özel işletmelerin sahip oldukları) imkânlarla sahip olunabilirse, kooperatiflerin başarı oranları da artabilecektir. Büyük çapta yapılacak alım ve satımlara birim kooperatiflerin mali, idari ve teşebbüs güçleri yetmemektedir. Bu sebeple, pazarlama problemlerinin çözümü birim kooperatiflerden ziyade Bölge Birlikleri veya Merkez Birliği seviyesinde ele alınmak icap etmektedir.

Nitekim, bu durumun zamanla anlaşılması, Bölge Birliklerini ve özellikle KÖY-KOOP'u pazar araştırmaları ve kooperatif ürünlerine pazar bulma çabalarına itmiştir. Birlikler bünyesinde olduğu gibi, Merkezde de alım ve satımların yapılabilmesi için, bina kiralanmış veya satın alınmıştır. Bugün için birçok malın alım ve satımı birim kooperatifler, bölge birlikleri ve Köy-Koop tarafından yapılabilir hale gelmiştir. Hatta, merkezde toplu alım ve satımların tek elden dağıtımının yapılabilmesi için envanter çalışmaları yapılarak üretici ve tüketiciye yarar sağlamaya çalışılmaktadır.

Kredi ve hemen kullanılabilir aktif değerler karşılığında taban fiyat politikasına uygun alımlar ve depolama faaliyetleri yanında, yabancı ülkelere mal ihracı ve ithalat gerçekleştirilebilmektedir.

Doğu bloku ülkelerine tarım ürünleri ihracı karşılığında, Türkiye'ye 1975 yılında 1.000, 1976 yılında 2250 traktör getirilmiş, Birliklere ve kooperatif üyelerine dağıtılabilmektedir. 1975 yılında Romanya ve Bulgaristana 2600 ton narenciye ihracatı yapılmıştır. 1980 yılı

içinde Romanya ile 40.000 tonluk bir narenciye ihracı karşılığında traktör alımı anlaşması gerçekleştirilmiştir³².

Diğer taraftan 1977 yılında yapılan ihracat karşılığı KÖY-KOOP 200.000 TL., Nevko Birlik 1.550.000 TL. gelir sağlamıştır. Mercimek ihracatından Maraş Birliği ile müştereken 500.000 TL. gelir beklenmektedir. Romanya ile yapılan 500.000 tonluk limon anlaşması İçko Birlik'e üyelerin ihtiyacı olan tarım aletlerinin temini için yapılan girişimler sonucu Römork, su motoru, kültüvator, tırmık, gübre atma makinelerinin bayilikleri alınmış, bundan 791.720 TL. gelir sağlanmıştır³³. Benzer şekilde daha birçok örnek göstermek mümkündür.

Eğer özel sektörde olduğu gibi, faiz ve vergi iadesi konuları dikkate alınarak ihracaat yapılması yoluna gidilecek olursa, kooperatiflerin finans kaynaklarına yeni bir kaynak da eklenebilir. Ancak, çalışma tarzları da hibe ve yardım felsefesinden süratle sıyrılarak mevcut ekonomik düzene yine süratle uydurulmaya gayret edilmelidir.

d) Eğitim ve Denetim.

Ülkemizde devletin ve aydınların kooperatifçilik konusu ile yeterli derecede ilgilenmemesi ve köylüye rehberlik edecek elemanların yetiştirilmemesi kooperatiflerin gelişmesini engelleyen en büyük problem olmasına rağmen³⁴ bu konunun bugün de çözülebildiği söylenemez.

Kooperatifin başarılı olabilmesi, hiç olmazsa ortaklara asgari seviyede bile olsa, yönetim, denetleme, piyasa mekanizması, pazarlama, muhasebe konularında bilgi vermektir. Bu, yalnız tek amaçlı kooperatifler için değil, çok daha fazla işi üstlenmiş olan çok amaçlı kooperatifler için oldukça önemli bir ihtiyaçtır. Bunun için Birlik seviyelerinde ve Merkezde kurulan eğitim şubelerine çok iş düşmektedir.

32) Köy - Koop. IV. Genel Kurul Raporu, Ankara 1976, s. 37-40.

33) Köy - Koop. V. Genel Kurul Raporu, Ankara 1977, s. 22, 23.

34) Atasagun, Y.S., Türkiye'de Ziraî Kredi Kooperatifleri (Köy Sosyolojisi okuma kitabı. Derleyen: Oğuz Arı, İstanbul 1977, s. 52.

KÖY-KOOP halen eğitimle ilgili olarak; muhasebe, pazarlama, genel kooperatifçilik problemleri, Basın-Yayın (iki ayda bir basılan KÖY-KOOP dergisi, ayda bir basılan Taban gazetesi, çeşitli broşür ve yayımlar), sinema fotoğraf ve film çalışmaları gibi, konularda gayret göstermektedir. 1978 yılı açıklanmalı bütçe tasarısında şu ifadeler yer almaktadır." Madde-16 Halkın ve kooperatif yöneticilerinin, eğitimi için, mahalli, bölgesel ve merkezi gerekli çalışmalar yapılır. Eğitim araç ve gereçleri edinilir. Bu konu için bütçeye yeterli ödenek konulmuştur." Ödenek miktarı 2.820.000.— TL. olup, 9 kaleme (Hizmet içi bursiyerler, kooperatifçiler, tarım, reklâm ve tanıtma, araştırma, ödüllendirme, muhtelif malzeme, diğerleri) dağıtılmıştır³⁵ 7481 Kooperatif (2485 faal) ve 60 Birlik gözönüne alınacak olursa, yeterli ödenek tâbiri herhalde imkânların darlığı içinde azami ayrılabilen pay anlamında olmalıdır. Bu parayla ne derecede ve kalitede bir eğitim yapılabileceği açıktır.

1163 sayılı kooperatifler Kanunu'nun 94. maddesinde, kooperatifliğin tanıtılması, eğitimi ve organizasyonunda yol göstermek, yönetim ve faaliyetlerine yardımda bulunmak gibi hizmetler için, yıllık müsbet gelir-gider farklarından yüzde 1'lik kaynağın Ticaret Bakanlığı emrinde bir fona yatırılması mecburiyeti vardır. Bu, kooperatiften devlete yardım anlamı taşımaktadır. Halbuki, bu fon kooperatif üst kuruluşları eli ile kullanılabilse daha yararlı olabilecektir. Üyeler kendi kaynaklarının kendileri için kullanıldığını açık bir şekilde anlayabilecek ve ilgileri de ona göre artabilecektir.

Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı kooperatiflerin teftişine ve denetimine yetkilidir. Ticaret Bakanlığının kanuni yetkileri mahfuzdur ve daha ziyade, Ana sözleşmeye uyulup uyulmadığı şeklindedir. T. C. Ziraat Bankası da kredi verme durumunda ayrıca yetki sahibidir. Ancak, bugün için bu kuruluşların hiç birisi yaygın ve gerçek bir denetimi yapabilecek kadrolara sahip değildir. Binlerce kooperatifin yetersiz denetleme yanında bir de kırtasiyecilik ve bürokratik engeller yüzünden bir türlü disipline edilemedikleri görülmektedir. Bu durum kooperatifçiliğimizin gelişmesinde menfi etkiler vücuda getirmektedir. Yeni çıkarılacak kooperatifler kanununda, bu durumların düzeltilmesi yönünde bazı tedbirlerin getirilmesi faydalı olabilir.

35) Aynr Rapor, s. 74, 88, 90.

Nitekim, içinde Köy Kalkınma Kooperatifleri Birliklerinin de yer aldığı 172 Tarım amaçlı kooperatif birlikler üzerinde yapılan bir ankette, köklü değişikliklerin başında denetimle ilgili (yüzde 90.2) düzenlemeler gelmektedir. Bunu yüzde 70.7 ile eğitim yüzde 70.7 ile Devlet Kooperatif ilişkileri, yüzde 63.4 ile finansman ve yüzde 58.5 ile model değişiklikleri takip etmektedir³⁶.

Üst kuruluşların ve birim kooperatiflerin denetimi ancak şikâyet olduğu zaman yapılabilmektedir. Özellikle birim kooperatiflerin denetimi şikâyete lüzum kalmadan bölge birlikleri ve Merkez birliği bünyesinde kurulacak uzman kişilerin de bulunduğu heyetler tarafından yapılabilmelidir. Burada denetimin asıl amacı yol gösterme ve düzenlemeye yönelik işlerin daha verimli yapılabilmesi için tavsiyelerin gerekirse bir rapor haline getirilebilmesi şeklinde olmalıdır. Çünkü, tarım sahasında çalışanlar ekonomik, sosyal ve kültürel şartları icabı, beklenen denetimi yapabilecek durumda değillerdir.

Denetim ve yol gösterme konusunda ciddi bir organizasyon kurulabildiği ölçüde zayıf kalan kooperatiflerin tasfiyesi, iflası veya âtil kalmaları önlenabilir. Bazen de bir kaç kooperatif birleşmeye götürülebilir. Bunlar yapılamadığı takdirde tüm kooperatifçilik için olumsuz kanaatlerin doğması önlenemez ve Türk kooperatifçiliğine zarar verilmiş olur.

SONUÇ

— Bir cemiyette, fertlerarası veya gruplararası, hatta, müesseselerarası benzer ve genel menfaatlerin takibi söz konusu ise, burada geniş anlamda bir kooperasyondan bahsedilebilir. O halde ekonomik, hukuki, siyasi vb. Sosyal hayattaki mevcut işbirliği tiplerinin hepsi geniş anlamdaki kooperasyonunun kapsamı içerisine girmektedir. Şayet, fertlerarası veya gruplararası yalnız ekonomik anlamda bir işbirliği söz konusu ise, o zaman dar anlamdaki kooperasyondan bahsediliyor demektir. İşte kooperatifçilik bu sebepten dolayı, dar anlamdaki kooperasyon kavramını ifade etmektedir.

— Kooperatifler eksik rekabetin olduğu yerde, korunma vasıtası olarak, yani bir sosyal siyaset vasıtası olarak doğup gelişmişlerdir.

36) Tan, A., a.g.e., s. 59.

— Kooperatifçiliğin tarifi konusunda tam bir anlaşma sağlanamamıştır. Dolayısıyla çok çeşitli tarifler vardır. Değişik kaynaklardan yararlanarak bir sentez mahiyetinde, şöyle bir tarif verilebilir.

“Üretim, tüketim, kredi, mesken ve hizmet temini gibi, başlıca benzer ve müşterek ekonomik ihtiyaçların karşılanabilmesi maksadıyla, hür iradeye ve arzuya bağlı olarak kendi ekonomik gayretleriyle sermayesi önceden sınırlandırılmadan bir işyeri ve işletme meydana” getiren değişik sayıdaki insanların teşebbüsüne kooperatif denir”..

— Milletlerarası kopoeratifler Alyansı'nın tesbitlerine göre, kooperatif ilkeleri şunlardır.

1 — Serbest giriş, 2 — Demokratik yönetim, 3 — Sermayeye sınırlı faiz verilmesi. 4 — Risturn verilmesi, 5 — Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi, 6 — Kooperatiflerle işbirliği.

— Kooperatiflerin tasnifi genellikle ekonomik faaliyetin klasikleşmiş düzenine (üretim, tüketim, kredi...) ve ikili sektör teorisine göre(tarım dışı ve tarım kooperatifleri) yapılmaktadır.

— Köy Kalkınma Kooperatifleri tarım sahasında çok amaçlı kooperatifler olup amaçları şunlardır.

— Yerleşim sahasını düzenlemek, çiftçi işletmelerini verimli hale getirmek ve her türlü ürünlerin ve mamüllerin pazarlanmasını düzenleyerek kazançlı yola koymak,

2 — Ortakların meslekî ve gerektiğinde zati tüketim ihtiyaçlarını karşılamak.

3 — Tabii kaynaklardan faydalanılması, köy sanayiinin kurulmasını sağlayan çalışmalara katılmak.

— Halen (Eylül 1980) 7481 Köy Kalkınma Kooperatiflerine 1.500.000 kişi ortak bulunmaktadır. Bunlardan sadece 2485 kooperatif faal gözükmektedir. 80 Birlik ve 1 Merkez birliği (KÖY-KOOP) üst örgüte kavuşmuşlardır. Sayı bakımından artışın temel sebepleri, kooperatif kuran köylülerin yurt dışına öncelikle gitmeleri ile ilgili proje, Devletçe yapılan hibe ve proje yardımlarından beklenen ümitlerdir. Köy Kalkınma Kooperatifleri tabandan gelen bir hareektle doğmadıkları veya taban gereken şekilde hazırlanmadığı için kısa

zamanda bir büyük teşebbüsten beklenen faydalar sağlanamamıştır. Halen de harekete geçirecek çalışmalar yetersizdir.

— Hibe ve Devlet yardımlarında birim kooperatifler muhatap alınmaktadır. Yeterli bilgi ve tecrübeye sahip kooperatiflerin az sayıda oluşları dolayısıyla proje yatırımları ancak, yüzde 50 civarında gerçekleşebilmektedir. Kanaatimizce, Bölge Birlikleri veya Merkez Birliği ile Devletin muhatap olması ve onların da işbirliği ile uygulamadaki başarıyı arttırmak mümkündür.

— Yönetim, denetim, organizasyon problemleri özellikle birim kooperatifler seviyesinde kısa zamanda çözümlenecek durumda değildir. Kadrolar fevkalâde ehliyetsiz ve yetersizdir. Bu sebeple Devletin müdahalesinin, bağımsız olarak kurulmuş bulunan Köy Kalkınma Kooperatiflerini bağımlı veya vesayet altına sokması mümkün gözükmemektedir. Eğitim başta olmak üzere, demokratik kooperatifçiliğin gelişebilmesi için, Devletçe götürülecek hizmetler, dağınkılıktan kurtarılarak tek bir merkezde toplanmalıdır. Merkez ve Bölge birlikleri ile daha yakın temaslar kurmak suretiyle birim kooperatiflere gidilmelidir. Kooperatiflere sadece birer işletme olarak bakılmamalıdır. Onların bir yönü ile insan toplulukları olduğu unutulmamalıdır.

— Dağınkı ve malî imkânları kıt olan birim kooperatiflerin yatırım, üretim, pazarlama vb. konulardaki proje talepleri, ya birleştirilerek veya bölge birliklerine iştirakleri sağlanarak karşılanmaya aynı zamanda bu görüşü benimseyen kooperatiflere yeterli ve öncelikli kredi vermek suretiyle, teşvik tedbirlerinden yararlandırılmaya çalışılmalıdır. Kooperatiflerin işçi kontenjanı olması dışında ekonomik amaçları olduğu, devlet yardımlarının harekete geçirici nitelik taşıdığı kaynakların üretken kullanılarak kendilerini piyasa ekonomisi kurallarına bir an evvel uydurmaya çalışmaları ortaklara telkin edilmelidir.

— Tarım ürünlerini destekleme ve taban fiyat politikaları ile devlet alımlarında, birlik seviyesinde, bazı avantajlı uygulamalar getirilmek suretiyle kooperatiflerin güçlü kuruluşlar haline gelmeleri teşvik edilmelidir.

— Kooperatiflerin genel, yönetim ve denetim kurallarını çeşitli politik menfaat ve eğilimlerin sergilendiği organlar olmaktan çıka-

racak hukuki tedbirler alınmalıdır. Mevcut durum devam ettiği takdirde kooperatif adedinde ve üye sayısında azalmalar beklenmelidir.

— Köy Kalkınma Kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olduğu için her yerde değil, yeterli şartların mevcut olduğu yerlerde kurulmalıdır.